

Francesc Torralba

ELS MESTRES DE LA SOSPITA

MARX, NIETZSCHE, FREUD

AMB CONTRAPUNTS DE

Norbert Bilbeny
Francisco Fernández Buey
Andrés Sánchez Pascual

FRAGMENTA EDITORIAL

Col·lecció: INTRODUCCIONS, 2
Consell assessor: JOAN BADA
JOAN GÓMEZ I SEGALÀ
RAIMON RIBERA
FRANCESC ROVIRA

Primera edició: MAIG DEL 2007

Producció editorial: IGNASI MORETA
Producció gràfica: INÈS CASTEL-BRANCO

Impressió i relligat: ROMANYÀ VALLS, SA
Verdaguer, 1
08786 Capellades

© 2007 FRANCESC TORRALBA I ROSELLÓ
pel text principal

© 2007 NORBERT BILBENY GARCÍA
FRANCISCO FERNÁNDEZ BUEY
ANDRÉS SÁNCHEZ PASCUAL
pels textos respectius

© 2007 **FRAGMENTA EDITORIAL, SLL**
Topazi, 31, entl. 2^a
08012 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Dipòsit legal: B. 19.342-2007
ISBN: 978-84-935695-3-2

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

I. UNA EXPRESSIÓ AFORTUNADA. TRIBUT A PAUL RICŒUR	7
II. LA FILOSOFIA, PRÀCTICA DE LA SOSPITA	17
III. EL MESTRE DE LA SOSPITA COM A HOSTE INQUIETANT	25
IV. LES SOSPITES DE KARL MARX	35
1. ¿I si l'home fos pura matèria en moviment?	38
2. ¿I si la història fos una lluita de classes?	47
3. ¿I si la religió fos l'opi del poble?	54
V. LES MARTELLADES DE FRIEDRICH NIETZSCHE	73
1. ¿I si Déu hagués mort?	73
2. ¿I si tot tornés una i altra vegada?	87
3. ¿I si la misericòrdia fos una debilitat?	93
VI. LES INSOLÈNCIES DE SIGMUND FREUD	99
1. ¿I si l'home fos un doll de pulsions?	103
2. ¿I si la religió fos una pura repressió?	108
3. ¿I si el Déu Pare fos una projecció de la consciència infantil?	113

VII. NOTA FINAL: L'ATEISME DE DÉU	127
BIBLIOGRAFIA COMENTADA	133
CONTRAPUNTS	137
L'ambivalència de Freud davant la religió <i>Norbert Bilbeny</i>	139
Llegint la lletra menuda <i>Francisco Fernández Buey</i>	145
Nietzsche sense sospites <i>Andrés Sánchez Pascual</i>	151

I

UNA EXPRESSIÓ AFORTUNADA
TRIBUT A PAUL RICŒUR

¡ELS MESTRES DE LA SOSPITA! (*les maîtres du soupçon*): heus ací una expressió que ha fet fortuna. Cal, d'entrada, reconèixer-ne el mèrit al seu forjador: el filòsof francès Paul Ricœur (1913-2005). Sota aquesta expressió s'aixopluguen tres eminents pensadors contemporanis: Karl Marx (1818-1883), Friedrich Nietzsche (1844-1900) i Sigmund Freud (1856-1939). Tres figures que han influït, d'una manera decisiva, en la cultura contemporània i en les seves diverses manifestacions.

Hi ha pensadors que adquireixen la categoria d'esdeveniment, perquè després d'ells la tasca de pensar es transforma radicalment. Obren una discontinuïtat en la història de les idees de tal manera que és impossible pensar després d'ells sense tenir en compte les seves aportacions. Fer metafísica després d'Immanuel Kant, per exemple, obliga a assumir seriosament la seva crítica a tota possibilitat de dotar la metafísica d'estatut científic. No és impossible construir metafísica després de la *Crítica de la raó pura* (1781), però tota metafísica que vulgui

ser qualificada de sostenible intel·lectualment se les ha de veure, per bé o per mal, amb l'obra de Kant.

Pensar la història, Déu, l'home o la llibertat després dels mestres de la sospita és un exercici altament suggerent. Marx, Nietzsche i Freud fan trontollar els pilars de la civilització occidental, són els epicentres d'un moviment sísmic que transforma substantivament l'ordre de les coses. Res no podrà ser pensat com abans. Cap pensador que vulgui ser fidel a les exigències de la contemporaneïtat no podrà eludir aquests grans interlocutors: l'exigència intel·lectual obliga a afrontar-los, a repensar-los, a respondre —amb agudeses— les seves crítiques. No s'hi val l'esmena a la totalitat; tampoc no es pot prescindir de les seves obres. Res del que ha passat en el terreny de les idees durant el darrer segle no pot entendre's al marge dels mestres de la sospita.

El primer cop que el prestigiós pensador francès va emprar aquesta expressió per referir-se a l'esmentada tríada fou en un article publicat el 1965: «La psicoanàlisi i el moviment de la cultura contemporània». Posteriorment, va reprendre la mateixa expressió en la seva obra de 1969 *El conflicte de les interpretacions*, que porta com a subtítol *Assaigs d'hermenèutica*. En el segon capítol d'aquest llibre, que té com a encapçalament «Marx, Nietzsche i Freud», Paul Ricœur anomena els tres filòsofs amb la coneguda expressió. D'aleshores ençà, l'expressió ha estat objecte de moltes interpretacions i s'ha emprat molt tant en l'àmbit de la filosofia com en el de

la teologia. En ocasions, s'ha ampliat el cercle a d'altres pensadors contemporanis que també han exercit, amb escreix, la pràctica de la sospita.

Ens referim, per exemple, a autors com Ludwig Feuerbach (1804-1872), a qui es podria considerar el pare dels mestres de la sospita, perquè bona part de les crítiques que articula l'esmentada tríada ja estan formulades en la seva obra. L'autor de *L'essència del cristianisme* (1841) va néixer l'any que moria Kant, i la seva obra és llegida i estudiada especialment per dos dels mestres de la sospita: Marx i Nietzsche. Encara que ambdós el sotmeten a una dura crítica, deuen molt a Feuerbach i a la seva visió materialista i sensualista de l'home i del món.

La sospita teològica i la reducció de Déu a una pura construcció humana està filosòficament articulada en l'obra de Feuerbach. Les seves crítiques a la religió cristiana, a la seva dogmàtica, i a la moral que se'n deriva, també estan formulades en l'obra de 1841, i, tant en el pròleg de la primera edició com en el de la segona (1843), l'autor és conscient de remoure els fonaments de la civilització occidental.¹ D'altres, després d'ell, han desenvolupat el mateix assaig, però cap d'ells no ha arribat a la seva excel·lència ni qualitat argumentativa.

L'expressió, però, també es podria estendre a d'altres mestres pensadors dels segles XIX i XX que, per un o altre

1. Cf. Ludwig FEUERBACH, *La esencia del cristianismo*, Trotta, Madrid, 1998.

motiu, han excel·lit en *la mise en scène* de la sospita filosòfica. Una rica constel·lació de filòsofs contemporanis ha qüestionat els fonaments de la visió tradicional del món, la cosmovisió occidental que s'ha forjat en una interacció dialèctica entre l'univers grec (Atenes) i l'univers judeocristià (Jerusalem).

En un sentit ampli, es podrien incloure dins del mateix cercle autors com ara Søren Kierkegaard, Max Stirner, Franz Kafka, o bé Michel Foucault i E. M. Cioran. Un lloc preferent entre els mestres de la sospita hauria d'ocupar la figura d'Arthur Schopenhauer (1788-1860), no solament per la seva opció definitivament atea, sinó també per la seva crítica de la filosofia moderna de la història i per la seva visió de l'home essencialment desencisada, que entra en col·lisió amb l'antropocentrisme esperançat de la modernitat. El mateix Thomas Mann dedica un assaig a *Schopenhauer, Nietzsche i Freud*.² Michel Foucault, en canvi, se suma a la tesi de Ricœur i elabora un assaig dedicat a *Nietzsche, Freud i Marx*.³

L'expressió *els mestres de la sospita* és emprada posteriorment en un sentit no exactament idèntic a l'original; en ocasions, es va molt més enllà de la idea de Paul Ricœur. Intentem, en aquest breu assaig, analitzar el cos de la sospita dels tres pensadors així anomenats i explorar quina

2. Cf. Thomas MANN, *Schopenhauer, Nietzsche y Freud*, Alianza, Madrid, 2004.

3. Cf. Michel FOUCAULT, *Nietzsche, Freud y Marx*, Anagrama, Barcelona, 1981.

és la base de les seves crítiques i quina validesa tenen per al nostre present.

El més proper a nosaltres en el temps és Freud, que morí en començar la Segona Guerra Mundial i que, justament per això, no hagué de patir el penós destí del seu poble. Tot i que Nietzsche va morir en començar el segle xx (15 d'octubre de 1900), ha estat més viu culturalment durant el segle xx que no pas en el xix. Karl Jaspers (1883-1969) afirma que els dos pensadors més influents del darrer segle han estat Kierkegaard i Nietzsche.⁴

L'obra de Nietzsche ha generat exploracions hermenèutiques de signe molt diferent. S'ha dit que és, fins i tot, el pare de la postmodernitat, expressió, certament, molt buida de contingut, perquè encara no hi ha una noció clara del que és la postmodernitat. En qualsevol cas, la influència de Freud i de Nietzsche ha estat decisiva en el segle xx.⁵ L'escriptora d'ascendència russa Lou Andreas Salomé els va conèixer i estimar tots dos, i en els seus escrits deixa constància de llur genialitat. No són llunyans temàticament. Són, en un sentit metafòric, coetanis nostres, i els seus dubtes, interrogants i sospites no formen part d'un univers pretèrit, sinó que tenen plena validesa en la nostra situació històrica.

4. Cf. Karl JASPERS, *Origen y meta de la historia*, Altaya, Madrid, 1995.

5. Coincidim plenament amb les posicions de Pedro MAZA a «Nietzsche y el cristianismo», dins *Estudio Agustiniano*, núm. XXXVIII/2 (2003), p. 331.

Paul Ricœur emprà l'expressió «mestres de la sospita» per referir-se especialment a la sospita que introdueixen Marx, Nietzsche i Freud en el terreny antropològic. Tots tres alteren significativament la visió moderna de l'home defensada per Descartes, Kant i Hegel. Porten a terme una crítica del subjecte, de la idea d'home. Com a conseqüència de la seva crítica, l'home esdevé un ésser essencialment problemàtic, un enigma per a si mateix que ja no té referents sòlids per definir-se ni per marcar la seva singularitat en el món.

Com fa veure Max Scheler en el pròleg de la seva obra *El lloc de l'home en el cosmos* (1928), la idea d'home s'ha convertit en quelcom de problemàtic en el segle xx, perquè aquelles visions tradicionals sobre les quals es construïa han estat posades en qüestió. L'home culte occidental té serioses dificultats per encaixar els tres àmbits d'influència de la cultura occidental: l'esfera grega, l'esfera judeocristiana i la visió moderna de l'home. Es troba enmig d'un camp de batalla entre cosmovisions distintes i, en alguns aspectes, enfrontades les unes amb les altres. David García Bacca ho expressa d'una altra manera i recorda que l'home ha passat de ser tema a ser problema en el segle xx. Aquesta transició no és una casualitat històrica, sinó el resultat d'una crítica radical dels antics plantejaments.⁶

6. Cf. David GARCÍA BACCA, *Antropología filosófica del siglo XX*, Anthropos, Barcelona, 1985.

Segons Ricœur, els mestres de la sospita qüestionen els fonaments de la tradició occidental i, en particular, els de la modernitat filosòfica representada clàssicament pel *cogito* cartesià. Inauguren, així, la contemporaneïtat. No tan sols perforen les certeses de l'edat mitjana, sinó que posen en dubte les poques certeses de la modernitat. Si la modernitat ja suposava una pràctica de la sospita respecte de les certeses medievals, l'època contemporània representa un pas més enllà en la crítica, una crítica de la crítica, una hipercrítica; en definitiva, la culminació de la sospita moderna iniciada en el *Discurs del mètode* de Descartes.

Marx, Nietzsche i Freud mostren, cadascun dins del seu domini i segons la seva pròpia metodologia, que no hi ha un subjecte fundador: el subjecte no és constituent de si mateix, sinó el resultat de forces o d'inèrcies que l'ultrapassen. L'home deixa de ser l'amo del món, la moral, la història o la racionalitat, per esdevenir una expressió de la història o l'inconscient. La consciència perd la seva dimensió d'ideal regulador tot perdent la seva sobirania sobre el món i sobre si mateixa. És la mort de l'autonomia moderna. Tots tres porten a terme una dissolució de l'antropocentrisme modern, de la mateixa manera que la modernitat havia descomposat el teocentrisme medieval.

En efecte, durant l'època moderna, es parteix de la idea que l'home té autonomia, que és un subjecte capaç de posicionar-se davant del món i d'actuar lliurement,

un ésser amb personalitat pròpia, dotat d'una singularitat en el cosmos. És, en poques paraules, el forjador de la història. Els mestres de la sospita posen en dubte aquesta visió de l'home. Expliquen la seva naturalesa tot adduint altres raons, i aquella pretesa autonomia de l'home es dissol en el no-res. L'home ja no és el centre de la història, sinó el resultat purament mecànic de la dialèctica de la matèria. L'home ja no és el sobirà de la seva vida, sinó una bèstia impulsiva que ha estat reprimida per la cultura. L'home ja no és el cim de la creació, el punt d'arribada de totes les entitats creades, sinó una transició (*ein Übergang*), una corda penjada sobre un abisme, un ésser que ha de ser superat i esdevenir superhome (*Übermensch*).

Els mestres de la sospita ens exigeixen reinterpretar l'home, la seva relació amb el món, el sentit de la seva existència. Posen entre parèntesis les formulacions bàsiques de l'antropologia filosòfica occidental. En conseqüència, l'hermenèutica que té com a objecte central pensar el destí del subjecte a partir de la sospita haurà de revisar la qüestió del sentit en tres esferes: la història, la moral i el sentit últim.

L'expressió *els mestres de la sospita* s'ha emparentat amb altres termes que també tenen una profunda significació filosòfica, com ara el mot *desconstrucció*. Posar sota sospita significa, en part, *desconstruir*, és a dir, desfer el que estava edificat: desmuntar el discurs tradicional, peça a peça, obligant, posteriorment, a elaborar-ne un de nou.

El terme *desconstrucció*, emprat primerament pels gramàtics, és utilitzat especialment pel filòsof francès Jacques Derrida. Es tracta d'una traducció interpretativa dels termes *Destruktion* i *Abbau* utilitzats per Martin Heidegger a *Ésser i temps* (1927), amb els quals el filòsof alemany es refereix a l'empresa de destrucció de tota la història de l'ontologia.

El que pretenem en aquest petit text és expressar algunes sospites que formulen aquests grans mestres. No pretenem esgotar-les totes, ni tampoc respondre-hi totalment. Tampoc no intentem presentar sintèticament les claus de les seves filosofies, sinó recollir alguns dels interrogants que ens han deixat, per explorar l'abast de les seves crítiques. No volem ser, doncs, exhaustius, però sí que desitgem seguir alguns fils del cabdell per veure cap a on ens porten.

Tampoc no forma part dels nostres objectius respondre enraonadament totes les seves diatribes. Es tracta, més aviat, d'aturar-se en el *videtur quod*. No ens proposem, d'entrada, articular el conegut *respondeo dicendum quod*. Amb tot, però, és de justícia identificar les hipèrboles i les llacunes dels mestres de la sospita, les seves imprecisions i també, naturalment, les seves miopies i prejudicis.

No hauríem de sucumbir en una veneració idolàtrica d'aquestes figures. En ocasions, se les invoca com a visio-nàries de l'absolut, com a autèntics profetes del futur, i les seves sospites es converteixen en dogmes de fe. No

podem perdre de vista, com deia encertadament Eusebi Colomer (1924-1997), que les seves sospites són sospites i només sospites, i que no és correcte atorgar-los un estatut superior a allò que són.⁷ També és raonable que posem sota sospita les seves mateixes sospites i que identifiquem els excessos i les exageracions d'algunes de les seves sentències.

No podem oblidar que els mestres de la sospita no es refereixen a l'home *in abstracto*, sinó a cadascú de nosaltres. La sospita no cau en el terreny vacu de les idees, sinó que ens afecta totalment. Per això adquireix un to tràgic i ultrapassa l'esfera intel·lectual, obrint camps d'exploració que no sempre ens atrevim a visitar. Prestem atenció a les crítiques de Marx, Nietzsche i Freud, i considerem la versemblança de les seves hipòtesis abans de desqualificar-los com a heterodoxos.⁸

7. La gran obra d'Eusebi Colomer és *El pensamiento alemán de Kant a Heidegger*, 3 vols., Herder, Barcelona, 1986-1989.

8. Estem convençuts que la crítica de la consciència religiosa que s'ha desenvolupat durant la segona meitat del segle xx no ha anat més lluny que la que van elaborar els mestres de la sospita. Així ho expressa també Santiago DEL CURA ELENA a «A tiempo y a destiempo. Elogio del Dios (in)tempestivo», dins *Burgense*, núm. 43/2 (2002), p. 330-331.